

Київський державний лінгвістичний університет

На правах рукопису

КИРИЛОК Марія Андріївна

ТЕМПОРАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ
АНТРОПОНІМІЧНИХ ПРИКМЕТНИКІВ
/ на матеріалі німецької мови /

Спеціальність 10.02.04 - германські мови

Автореферат
дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата філологічних наук

Київ - 1996

Дисертація є рукописом

AB 34.310

Робота виконана на кафедрі німецької філології Київського державного лінгвістичного університету

Науковий керівник: доктор філологічних наук,
професор Харитонова І.Я.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук,
професор Швачко С.О.

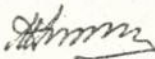
кандидат філологічних наук,
доцент Болотцева Т.П.

Провідна установа: Прикарпатський державний університет

Захист відбудеться "17" квітня 1996 р. о годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 50.26.01 в Київському державному лінгвістичному університеті за адресою: м.Київ, вул.Червоноармійська, 73.

З дисертацією можна познайомитися в науковій бібліотеці Київського державного лінгвістичного університету.
Автореферат розіслано "16" березня 1996 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради М.П.Дворжешька

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00740369 (Т)

Стефаніка
аїни

Актуальність дослідження обумовлена такими факторами:

- антропологічної спрямованістю сучасної лінгвістики, її зверненням до людського фактора в мові;
- недостатньою вивченістю семантичних особливостей лексико-граматичного класу прикметників;
- невичерпним інтересом до вивчення поля темпоральності та нетрадиційністю його осмислення в зв'язку із семантикою ад'єктивних лексичних одиниць.

Досягнення мети дисертаційного дослідження, що полягає в більш глибокому осмисленні семантики ад'єктивних лексичних одиниць у зв'язку з розглядом їх темпоральної ознаки, передбачає вирішення таких основних завдань:

- визначити суть темпоральності стосовно класу ад'єктивної лексики;
- проаналізувати семантичну структуру німецьких антропонімічних прикметників з точки зору представленості в ній темпорально-орієнтованих сем;
- сформувати об'єднання антропонімічних прикметників за їх темпоральним змістом;
- визначити специфіку синтаксичної реалізації антропонімічних прикметників того чи іншого темпорального змісту;
- визначити можливість синтагматичної модифікації одного темпорального значення в інше та встановити механізм такої модифікації.

Об'єктом дослідження є стилістично нейтральні прикметники німецької мови, що всебічно характеризують людину в їх прямому, не переносному значенні.

Предметом дослідження є темпоральна семантика таких одиниць номінації, як антропонімічні прикметники, тобто темпоральна семантика, що виражена неграматичними мовними засобами.

Наукова новизна визначається як предметом, так і об'єктом дослідження і полягає в тому, що здійснюється спроба розгляду темпоральності, тобто протяжності в часі ознаки, що виражається німецькими антропонімічними прикметниками, в парадигматичній та експлікаційній темпоральної семантики на синтагматичному рівні.

Методологічну основу дослідження становить діалектична трактовка категорії якості як єдності протилежностей, а також категорії абстрактного-конкретного, одиничного-особливого-загального. Дослідження базується на філософській інтерпретації часу з розмежуванням часу об'єктивного та перцептуального, когнітивної структури, що бере участь у сприйнятті реального світу.

Матеріалом дослідження слугували тлумачні словники сучасної німецької мови - при розгляді парадигматичного аспекту - та літературні твори німецьких авторів XIX-XX ст. - при розгляді синтагматичного аспекту.

Вибір методів лінгвістичного аналізу обумовлений поставленими в дисертаційній роботі завданнями. Провідним є метод компонентного аналізу, який з урахуванням специфіки предмета дослідження реалізується як частковий /скорочений/ компонентний аналіз. При здійсненні дослідження застосовувалися також дефініційний, трансформаційний методи та метод контекстуального аналізу.

Теоретична значимість дисертації полягає в тому, що вона являє собою конкретну розробку в галузі лексичної семантики. Результати дослідження доповнюють існуючі уявлення про природу антропонімічної лексики, про семантичні та функціональні особливості прикметників, про способи вираження в мові часових ознак та відношень. Вироблена методика аналізу може бути застосована в подальших дослідженнях ад'єктивної лексики.

Практичне значення роботи визначається можливостями більш глибокого осмислення такого численного лексико-граматичного класу слів як прикметники, що важливо при вивченні мови та її практично-

му використанні. Результати проведеного дослідження, основні його положення та висновки можуть бути застосовані при читанні спекурсу з теоретичної граматики німецької мови та в практиці її викладання.

Апробація роботи. Матеріали дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри німецької філології Київського державного лінгвістичного університету (26.06.93 р., 23.12.93 р., 12.10.95 р.). Результати доповідалися на міжнародних наукових конференціях в КДЛУ (червень 1991., жовтень 1993 р.) та на міжвузівських наукових конференціях в Уманському державному педінституті (жовтень 1994 р., жовтень 1995 р.). Основні положення дисертації відображені в п'яти публікаціях.

На захист виносяться такі положення:

1. У зв'язку з темпоральним компонентом семантичної структури антропонімічних прикметників йдеться про прихований компонент лексичного значення.

2. Парадигматично релевантною з точки зору темпорального змісту антропонімічних прикметників є дихотомія постійна - тимчасова ознака, причому взаілку на постійність чи тимчасовість ознаки містять архісеми протипоставлених угруповань антропонімічних прикметників, що позначають відповідно постійну чи тимчасову ознаку.

3. З урахуванням характеру диференціюючих сем та особливостей їх взаємодії з архісемами серед антропонімічних прикметників, що означають постійну ознаку, виділяються як окремі групи позначення якостей та зовнішніх ознак людини з подальшою диференціацією на рівні позначень якостей таких, що допускають актуальне застосування чи не допускають його.

4. Для синтаксичних реалізацій антропонімічних прикметників розрізняються реалізації, що відповідають їх парадигматичному темпоральному значенню і не відповідають йому. В останньому випадку

передбачається певний механізм модифікації системного темпорального значення.

5. Для предикатної реалізації антропонімічних прикметників парадигматичне протиставлення за ознакою постійності-тимчасовості переосмислюється як протиставлення семантичних типів предикатів, таксономічних і характеризувачих.

6. Актуальне застосування антропонімічних прикметників, що означають постійну ознаку, можливе завдяки залученню "зовнішніх" засобів - контексту - чи "внутрішніх" засобів - більш повної реалізації їх семантичної структури.

Структура роботи. Мета та завдання дослідження визначили структуру дисертації, яка складається із загального вступу, теоретичного вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури та списку літературних джерел.

Основний зміст роботи

У вступі обґрунтовується актуальність теми, визначається мета та завдання дослідження, його предмет та об'єкт, розкривається наукова новизна, теоретичне значення і практична цінність роботи, формулюються основні положення, що виносяться на захист.

В теоретичному вступі викладені на основі аналізу лінгвістичної літератури основні теоретичні положення, на яких базується дослідження. З одного боку, оскільки досліджується темпоральна семантика, це положення функціональної граматики про структуру поля темпоральності (О.В.Бондарко), а з іншого боку, оскільки йдеться про більш глибоке осмислення лексико-граматичного класу прикметників, це наявні у вітчизняній та зарубіжній лінгвістичній літературі відомості про семантичні, онемасіологічні, функціональні та інші особливості ад'єктивної лексики, що становлять фундамент сучасного теоретичного знання про цей клас слів (В.В.Виноградов, Е.М.Вольф, Е.С.Кубрякова, З.А.Харитончик, А.А.Ушціцева, А.М.Шрам, D. Bollinger, T. Givón, M. Auerbach, W. Motsch).

Темпоральність, як категорія функціонально-семантична, підкоряючи собі граматичний час, опирається на різні морфологічні, синтаксичні, лексичні та інші засоби мовного вираження часу. Польова структура темпоральності охоплює різноманітні можливості, які має в своєму розпорядженні мова, для передачі всіх відтінків часових відношень. Центральні та периферійні компоненти поля темпоральності передбачають різні підходи щодо їх осмислення. Якщо для центру часове значення мислиться лише у зв'язку з дієсловом, то для периферії, яка представлена різними частинами мови, воно мислиться чи то як позначення лексичною одиницею часу, чи то як наявність у семантичній структурі мовної одиниці темпорально-орієнтованих сем.

В обох випадках у зв'язку з периферією поля темпоральності розглядатися може будь-який лексико-граматичний клас, що здійснено досить детально як на рівні однієї, так і декількох частин мови, в той час як темпоральна семантика мовних одиниць залишається малодослідженою.

Разом з тим у лінгвістичній літературі відзначається неоднорідність адекватного лексикону з точки зору стабільності в часі. Одна його частина тяжіє до опису інгерентних (постійних) якостей об'єктів, інша частина торкається характеристики тимчасових ознак.

Американський лінгвіст Т. Гівон, що ввів поняття шкали стабільності в часі, порівнюючи в цьому відношенні прикметники з іменниками та дієсловами, визначив клас прикметників як маятникову категорію, яка примикає за своїми характеристиками то до іменників, то до дієслів, що розміщуються на діаметрально протилежних полюсах такої шкали, як показники стабільності-мінливості в їх крайньому вираженні.

Сучасні лінгвістичні дослідження підтверджують неоднорідність ад'єктивної лексики і стосовно інших її характеристик. Прикметники, що традиційно мислились як ознакові одиниці, виявляються неоднорідними щодо рівня ознаковості (С.В.Постнікова). А уявлення про суто сигніфікативний характер цих мовних одиниць (М.В.Нікітін, А.А. Уфимцева) поступається місцем досить аргументованій точці зору про їх денотативно-сигніфікативний характер (Г.В. Колчанський, З.А.Харитончик).

Вказаний номінативний зміст ад'єктивної лексики ускладнює її компонентний аналіз, а таким чином, і семантичні дослідження цієї категорії лексики, що на ньому базуються. Той аналіз прикметників, що здійснюється в лінгвістичних дослідженнях як компонентний, справедливо оцінюється критично (З.А.Харитончик).

Однак, навіть при дійсному компонентному аналізі ад'єктивної лексики його форми детерміновані типом Іменників, з якими вони сполучаються. Таким чином, як незаперечний, визнається факт, що певність стосовно Іменника є надзвичайно значимою для осмислення семантики прикметників.

З цієї точки зору антропонімічні прикметники, як такі, що поєднуються з Іменниками-антропонімами, являють собою ідеальний об'єкт аналізу. Це підтверджують численні їх дослідження на матеріалі російської, англійської, німецької, французької та інших мов (Н.А. Дзюценідзе, І.В. Марусенко, Н.В.Маракуліна, Л.А.Пашко, Ж.П. Соколовська, Г.М. Шпіцина, Г.М. Яворська та ін.).

При цьому в усіх випадках, чи здійснюється аналіз прикметників на загальному предметно-понятійному фоні ознаковості (С.В. Постнікова), чи досягається певність щодо компонентів в структурі семем прикметників (Г.М.Шпіцина), чи виявляються явні та приховані компоненти їх значення (Н.А.Дзюценідзе), застосовується як найбільш виправданий метод компонентного аналізу, що розрізняється

за ступенем повноти в залежності від цілей дослідження.

У дослідників, що займаються розглядом антропонімічних прикметників, не викликає сумнівів факт існування прихованих категорій, що не суперечить існуючим уявленням про семантичну структуру мовних одиниць як таку, що визначається співвідношенням явних та прихованих компонентів значення (І.В.Арнольд, Р.С.Гінзбург, Е.М.Кубрякова, Л.М.Медведева, З.Д.Попова, А.А.Уфімцева та Інш.).

До таких прихованих компонентів значення прикметників відносять наряду з іншими моментами також постійність-часову обмеженість ознаки (С.В.Постікова). Враховуючи темпоральний зміст останнього, правомірним є при його семантичній кваліфікації підхід, який реалізується по відношенню до будь-якої дієслівної категорії, що розглядається стосовно імені (як, наприклад, стосовно значення стану в імені (С.В.Бондарко). При його аналізі констатується, що це значення за характером свого вираження та за типом системно-структурної організації максимально віддалене від категоріальних граматичних значень, тобто, що в імені стан виступає як компонент лексичного значення, і йдеться скоріше не про стан, а про станову семантику.

Застосовуючи вказаний підхід, ми розглядаємо темпоральне значення в прикметниках, тобто постійність-непостійність ознаки, що ними виражається, як прихований компонент їх лексичного значення.

У першому розділі дисертації розглядається темпоральна семантика німецьких антропонімічних прикметників у парадигматиці.

При таксономічному описові відібраних для аналізу (біля 500 антропонімічних прикметників сучасної німецької мови) використовувались, з одного боку, понятійна основа, оскільки сам фрагмент лексико-семантичної системи мови, що підлягає розгляду, встановлений предметно-логічно, а з іншого боку, ідеографічна парадигма

застосована фрагментарно, тобто ті її рівні, де прослідковується синтез позамовного та мовного, рівень тематичних та лексико-семантичних груп.

Виходячи з того, що людина може характеризуватися з фізичної, психічної, включаючи інтелектуальну, вольову та емоційну сфери, і соціальної, включаючи риси характеру людини стосовно її ставлення до інших людей, а також її ділові якості, нами були визначені 10 тематичних груп (ТГ) антропомічних прикметників німецької мови, кожна з яких підлягає подальшому розчленуванню на лексико-семантичні групи (ЛСГ), а в разі потреби і на підгрупи (40 ЛСГ). Так, ТГ-1,2 включають до свого скла. антропомічні прикметники, що описують зовнішні ознаки людини (напр.: blond, bärtig, grauäugig, kräftig, dick, schmalbrüstig u.a.); ТГ-3 - фізичні стани людини (напр.: krank, müde, hungrig u.a.); ТГ-5 - інтелект людини (напр.: klug, verständig, ideenarm u.a.); ТГ-6 - її психічні особливості, включаючи психічні стани (напр.: empfindsam, leidenschaftlich froh, nachdenklich u.a.); ТГ-7 - особливості характеру людини (напр.: resolut, mutig u.a.); ТГ-8 - ділові якості людини (напр.: arbeitsam, nachlässig u.a.); ТГ-9 - риси характеру людини по відношенню до інших людей (напр.: höflich, eigensinnig, freigebig, gesellig).

Аналіз ад'єктивної лексики проводився на лексико-семантичному рівні, тобто за одиницю аналізу приймається окремий лексико-семантичний варіант, не ігнорується, однак, рівень лексичного угруповання. Щодо останнього, то він у контексті даного дослідження відіграє першочергову роль, оскільки мінімальні угруповання класифікації, що сформовані як лексико-семантичні парадигми, мають аналогічні темпоральні характеристики своїх компонентів.

При такому підході об'єктом розгляду були в однаковій мірі і лексико-семантичні варіанти антропомічних прикметників, і їх

лексико-семантичні парадигми, котрі досліджувалися щодо своїх структурних особливостей.

З врахуванням усіх видів опозитивних відношень, характерних для прикметників (Л.Н. Новіков, Дж. Лайонз), визначені їх різновиди для лексико-семантичних парадигм антропонімічних прикметників (структурні типи 1.1, 1.2, 1.3, 1.4, 2.1, 2.2). Це парадигми, що структуруються на базі відношень градуальної антонімії, та такі, що структуруються на базі відношень комплементарності. Перші, у свою чергу, диференціюються за характером та ступенем вербальної вираженості норми і відрізняються за чисельним складом, іншими словами, за ступенем сформованості опозитивних відношень у парадигмі.

Більш детальний розгляд складу парадигми всіх різновидів підтверджує правомірність висновку про зв'язок між їх структурними різновидами та семантичним змістом (Г.М.Яворська). У контексті даного дослідження цей висновок переосмислюється як зв'язок між структурними різновидами ЛСГ антропонімічних прикметників та ступенем сталості ознаки, що виражається ними як конститuentами парадигми.

Тенденція тут полягає, на нашу думку, в тому, що антропонімічні прикметники, що позначають якості людини, тобто постійні ознаки, вирізняються добре сформованими відношеннями в парадигмі, а щодо антропонімічних прикметників, що позначають тимчасові ознаки, тобто стани людини, то опозитивні відношення в їх парадигмі виявляються менш сформованими аж до повної відсутності опозитивів, як, наприклад, у позначень нерегулярних фізичних станів.

На цій підставі структурний тип парадигми можна розглядати як Індекс темпоральної характеристики її конститuentів - антропонімічних прикметників.

Дихотомія якість - стан, що понятійно презентує опозицію постійно-тимчасова ознака, розглядалася в процесі дослідження більш детально з метою визначитися стосовно того, чи підлягає вона подаль-

шому розчленуванню.

Відмічаючи неоднозначність якостей та діалектичний взаємозв'язок між якостями та станами, древньогрецький філософ Арістотель у своїх "Категоріях" розрізняв 4 види якості, протиставляючи не лише якості станам, але й якості природжені і набуті, та виділяючи в окрему групу зовнішні ознаки.

Отже, парадигматично релевантна дихотомія постійна-тимчасова ознака сформована при абстрагуванні від ступеня сталості ознаки та її характеру, що не виключає відображення цієї неоднорідності в семантичній структурі мовних одиниць, призначених для позначення різних видів якості.

При аналізі семантичної структури німецьких антропонімічних прикметників розгляду підлягала лише лексична її частина, тобто набір лексичних сем, що формують денотативну сторону значення, де диференціюються лексичні архісеми та семи диференціюючі.

Дослідники (І.М.Деева, С.В.Постнікова, Г.М.Шипіцина та Інш.) відзначають нескладність компонентної будови семем прикметників, що обмежується трьохсемною структурою: архісема та дві диференціюючі семи, не виключаючи можливості подальшого виділення нових сем.

Як виявилось, переважаючою архісемою для категорій прикметників, що розглядається, є архісема наявності "той, що має", яка мислиться у зв'язку зі своєю протилежністю "той, що не має". Протипоставлене угруповання утворює архісема відчуття "той, що відчуває".

Щодо диференціюючих сем, то вони уточнюються стосовно кожної конкретної лексико-семантичної групи. Якщо архісеми співвідносяться чи із значенням постійності - архісема наявності, - чи із значенням тимчасовості - архісема відчуття, - то диференціюючі семи, не маючи темпорального змісту, можуть лише впливати тим чи іншим чином на темпоральне значення, що диктується архісемою, посилюючи його, послаблюючи чи модифікуючи. Значимим при цьому є не лише конкретний

зміст диференціюючих сем, але в рівень їх абстрактності.

Так, наприклад, диференціюючі семи антропонімічних прикметників ТГ-1,2, що позначають зовнішні ознаки людини, максимально конкретні, в той час як для ТГ-5,6,7 чи інших, що позначають особливості інтелекту людини чи її психічні особливості, вони достатньо м'якше абстрактні. При високому ступені емпіричності диференціюючих сем постійність ознаки дещо інша, ніж тоді, коли диференціюючі семи мають абстрактний характер. На цій підставі в роботі розрізняється постійність необмеженої протяжності - для позначень якостей - та постійність обмеженої протяжності - для позначень зовнішніх ознак людини.

Щодо ТГ-8-10, що описують характер людини, то тут диференціюючі семи мисляться у зв'язку із семом багаторазовості, незалежно від того, представлена вона у словниковій дефініції чи ні.

gastfreundlich - stets gern Gäste aufnehmend;

gesellig - sich gern in Gesellschaft aufhaltend;

gesprächig - zum Reden ausgelegt.

Сема багаторазовості посилює в цьому випадку притаманне архісемі значення постійності.

Стосовно ТГ-9² (риса характеру людини, що виражаються у ставленні до інших), то до числа їх диференціюючих сем, крім семи багаторазовості, належить і сема відношення "той, що відрізняється як істота поводити себе тим чи іншим чином по відношенню до когонебудь":

großzügig - verständnisvolle Haltung gegenüber j-m zeigend;

freigebig - bereitwillig und viel schenkend.

Сема відношення здатна, на нашу думку, нейтралізувати значення постійності, що диктується архісемом, підключаччи на синтагматичному рівні момент ставлення до конкретної особи і обмежуючи цим самим дію ознаки в часі.

Семема, що позначають ті чи інші стани людини (ТТ-3,6), описуються через архісеми "той, що відчуває", "той, що знаходиться в стані", темпоральний зміст яких відповідає уявленню про стан, як про ознаку тимчасову, обмежену в часі. Диференційуючі семи лише уточнюють суть стану, однак, не здатні змінити темпоральне значення тимчасовості ознаки, що диктується архісемою.

На підставі зроблених висновків сформовані темпоральні блоки семем німецьких антропонімічних прикметників (АП):

Бл.1 - позначення постійних ознак необмеженої протяжності (якості людини) з виділенням таких, що допускають актуальне використання - за рахунок нейтралізації значення постійності семою відношення - та не допускають актуального використання, в усякому разі за своєю семантичною структурою;

Бл.-2 - позначення постійних ознак обмеженої протяжності (зовнішні ознаки людини);

Бл.-3 - позначення тимчасових ознак (стани людини).

У другому розділі дисертації темпоральна семантика експлікується в синтагматичі, і йдеться про специфіку синтагматичних реалізацій темпоральних блоків АП, визначених у першому розділі.

При цьому розгляд синтагматичного аспекту АП, починаючи з їх мінімальних синтагм, тобто з етапу відносної актуалізації, в найбільшій мірі відповідає логіці даного дослідження, що здійснюється в послідовності від парадигматики до синтагматики, оскільки передбачає попередній розгляд сполучальних властивостей АП на рівні "до речення".

На цьому етапі аналізу не розглядалися АП Бл.-3 у зв'язку з неможливістю формування на їх базі мінімальних синтагм (Н.Д. Арутюнова, Е. Лейзі). (Йдеться про лексико-семантичні обмеження, що діють лише при побудові словосполучень).

АП Бл.-1 та Бл.-2 досліджувалися стосовно їх сполучуваності з словом "людина" та за широтою сполучуваності з віковими антропонімами. Щодо першого відмічено, що АП Бл.-1 поєднується в мінімальних синтагмах як зі словом "людина", так і з віковими антропонімами *ein kluges Mensch/ ein kluges Kind; ein empfindsamer Mensch/ ein empfindsames Mädchen*), тоді як АП Бл.-2 властива тенденція до переважної сполучальності з віковими антропонімами (*ein grobzügiges Kind; ein schwarzhaariger junger Mann; eine korpulente Dame u.a.*).

На докомунікативному рівні їх поєднання зі словом "людина" маловірогідні. Для підтвердження цього положення залучались двомовні словники (німецько-російські, німецько-українські), в яких значення АП ілюструється з допомогою мінімальних синтагм такого роду.

Оцінюючи широту сполучуваності АП з віковими антропонімами було виділено:

-АП необмеженої сполучуваності (сполучаються з антропонімами всіх чотирьох періодів життя людини);

-АП переважної сполучуваності (сполучаються переважно з антропонімами одного чи декількох періодів життя людини);

-АП обмеженої сполучуваності (сполучуваність з деякими віковими антропонімами семантично обмежена).

Виділення вказаних груп стало можливим при такому підході до сполучуваності, коли враховується не лише аспект сумісності - несумісності, що є провідним, але й аспект можливості - обов'язковості, допустимості - недопустимості зв'язку слів (Г.Г.Почепцов).

На базі групи переважної сполучуваності формується своєрідний арсенал засобів опису якогось типізованого образу представника того чи іншого віку. Виділення цієї групи дозволяє виявити специфіку АП Бл.-1 і Бл.-2 при формуванні атрибутивних сполучень. Так, якщо АП Бл.-1 відносяться за широтою їх сполучуваності переважно

до першої групи, то для АП Бл.-2 характерна тенденція до переважної чи обмеженої сполучуваності.

З урахуванням виявлених сполучальних тенденцій мінімальні синтагми АП розглядалися як атрибутивні сполучення у складі речення. Аналіз їх синтаксичної дистрибуції дозволяє зробити висновок про представленість таких сполучень як на рівні головних, так і другорядних членів речення. При цьому виходили з того, що при відносній актуалізації ад'єктивних лексичних одиниць мають справу лише з системними обмеженнями сполучального характеру, а на рівні речення до них приєднуються ще й обмеження в синтаксичній реалізації, обумовлені невідповідністю між семантичним змістом сполучення та функціональною орієнтацією цієї чи іншої синтаксичної позиції.

Щодо останнього, то функціональна орієнтація деяких позицій може вступати в протиріччя із закономірностями сполучальності рівня відносної актуалізації, зумовлюючи деякі їх порушення. Так, в реченнях класифікуючого типу трапляються сполучення АП Бл.-2 в позиції предикатива зі словом "людина" /1/.

(1) *War ein schwerer fülliger Mensch, sein Tantchen (K.Lenz).*

Притаманна деяким синтаксичним позиціям тенденція до конкретизації змісту /суб'єкт, додаток/ знаходить своє вираження в поєднанні АП з іменами власними /2,3/.

(2) *Johanna wunderte sich, mit welchem Appetit der magerer Jacques Tüverlin aß (L.Feuchtwanger).*

(3) *Gingolds hartes fleisches Gesicht verdroß den sonst duldsamen Trautwein (L.Feuchtwanger).*

Виявляється також, що порівняно з рівнем відносної актуалізації атрибутивні сполучення АП при орієнтації на певну синтаксичну позицію, зокрема, предикативну чи суб'єктивну, набувають визначеності не лише щодо змісту, але й щодо форми. Стосовно пре-

дикативної позиції формальна вираженість проявляється в оформленні атрибутивних сполучень АП як класифікуючих груп, тобто класифікуючим - неозначеним-артиклем. Стосовно суб'єктивної позиції, то формальної визначеності потребують тут не всі сполучення АП, а лише ті з них, що не володіють достатньою ідентифікуючою потенцією, тобто сполучення на базі АП Бл.-І. Вони можуть включатися в суб'єктивні групи лише при умові оформлення їх означеним - ідентифікуючим - артиклем, що свідчить про їх питаційний характер /А. Вежбицька/ /4/ або в поєднанні з іменами рл-асними.

(4) Der furchtsame Tscheche war eine schwere psychische Belastung (L.Frank).

При аналізі реалізації АП як відокремленого атрибута в складі речення була підтверджена існуюча точка зору про відсутність обмежень на використання прикметників у цій позиції /В.Г.Адмоні/. АП різних темпоральних блоків, реалізуючись без обмежень у цій позиції, відрізняються між собою хіба що за ступенем близькості до означуваного слова. АП Бл.-3, використання яких в атрибутивних сполученнях обмежене, вирізняються в цьому відношенні, на нашу думку, найбільшою свободою, що проявляється у великій вірогідності для них дистантної позиції по відношенню до означуваного слова/5/:

(5) Jeden Morgen ging es aus dem Haus, am Abend kam er zurück, müde, zerschlagen, Übellaunig (DaF, Literarische Sonderhefte).

Ті ж АП, що без обмежень входять до атрибутивних сполучень, зберігають близькість до означуваного слова /6/.

(6) ... und auch die junge Bäuerin, mager, rothaarig, sahen sie selten (L.Frank).

Дотримуючись слідом за О.О.Потебнев, Н.Д. Шведовою, Л.І. Астаховою та іншими дослідниками точки зору, що всі синтаксичні реалізації прикметників при всіх їх різноманітності зводяться до двох атрибутивної та предикативної, ми проаналізували ці функції з точки зору адекватності передачі екстралінгвістичної реальності.

Через атрибутивні відношення здійснюється приписування людині незмінних рис, що якраз не суперечить парадигматичному значенню постійності, яке притаманне переважній більшості АП у мовній системі.

Щодо предикатної реалізації, то завдяки їй знімається протиріччя між жорсткими темпоральними значеннями цих лексичних одиниць у мовній системі та необхідністю опису складної діалектичної єдності постійності та мінливості, що притаманна природі людини. Адже в предикації позначення постійних ознак виявляються здатними чи зберігати парадигматичне значення постійності, чи модифікувати його, включаючись відповідно в таксономічні і характеризуючі предикації.

Обумовлено це тим, що речення моделі $NkorAdj, deAdj$ виражається АП, що позначають постійну ознаку, при відсутності в німецькій мові засобів формалізації предикатних відмінностей, виявляються неоднозначними з точки зору семантичного типу предиката. Причому йдеться не про два рівноцінні значення, а про первинне – при таксономічній предикації, – що диктується парадигматичним темпоральним значенням АП, та про вторинне – при характеризуючій предикації, – що суперечить парадигматичному темпоральному значенню цих мовних одиниць, із яких останнє потребує контексту, як засобу транспозиції.

Таким транспозуючим контекстом, на нашу думку, може бути найближче дієслівне оточення в межах смислового цілого, що уточнює підстави приписування ознаки. Аналіз речень з присудком, вираженим дієсловом – зв'язкою "бути" та антропонімічними прикметниками, що позначають постійну ознаку, дає підстави стверджувати, що використання вказаних прикметників у складі таксономічних предикацій не потребує підтвердження контекстом, оскільки ці предикати мають структуру, яка виключає уточнючий дієслівний контекст:

предикуються кілька різнорідних ознак /7/, ознака уточнюється
Іменними засобами /8/ або ознака приписується непрямим чином /9/.

(7) Er war vertrauenswürdig, schön und stark (D.Noll).

(8) Er ist liebenswürdig, er hat Humor, er ist hilfsbereit

(9) ... und da sie diesmal an Stelle des weißen Bauernrockes weiße

Shorts trug, sah er, daß sie dünn war und doch nicht mager
(L.Frank).

Умови для транспонування таксономічного предиката в ха-
рактеризуючий створюються тоді, коли суб"єкту предикуються одна
або кілька однорідних ознак. Ад"єктивний предикат прагне в такому
випадку до семантичного зчеплення з Іншими предикатами, зокрема
дієслівними, відображаючи зв'язок між-причинов та наслідком,
мотивом та вчинком і створюючи адекватні дієсності поняття. Якщо
в таксономічній предикації ознака відноситься до суб"єкта на про-
тязі всього його Існування, то в характеризуючій предикації ознака
предикуються суб"єкту в обмеженому інтервалі.

З врахуванням ступеня абстрагованості супутньої дієслівної
дії від конкретного часу (Г.А.Золотова) цей інтервал може бути
досить тривалим, що охоплює значний період життя суб"єкта - при
узагальненій чи узуальній дієслівній дії (IO) - та коротким, таким,
що збігається з межами одного епізоду - при актуальній дієслів-
ній дії (11, 12).

(10) Von Klamm ist bekannt, daß er sehr grob ist, er spricht angeblich
stundenlang nicht und dann sagt er plötzlich eine derartige
Grobheit, daß es einen schaudert (F.Kafka).

(11) Er war ehrgeizig, er trug ein bestimmtes Projekt im Kopf, für
das er seinen Vater heute gewinnen wollte (L.Feuchtwanger).

(12) Und er war eifersüchtig gewesen, zum Wahnsinnigwerden eifersüchtig.
Hatte sogar angefangen, ihre Briefe zu kontrollieren (W.Heiduczek).

Таким чином, для АІ, що позначають постійну ознаку, первинним можна вважати функціонування в складі таксономічних предикацій. Вторинне значення - функціонування в складі характеризувачих предикацій - виникає внаслідок семантичної перекатегоризації, що здійснюється завдяки супутньому дієслівному контексту, який є зовнішнім засобом актуалізації, незалежним від семантичної структури АІ.

Щодо АІ, що позначають тимчасові ознаки, то в силу їх парадигматичного темпорального значення безперечним є їх функціонування у складі характеризувачих предикацій. Однак і тут можливий вплив контексту, який здатний посилити динамізм характеризуючого предиката. Завдяки супутньому дієслівному контексту акцент зміщується на виникнення стану, створюючи його ретроспективний фон, описуючи причини виникнення. Характеризуюча предикація набуває при цьому динамічного характеру (13).

(13) *Pierre verstand nicht gleich. Dann, als er verstand, war er stürmisch froh. (L. Feuchtwanger).*

На підставі вищевказаного ми дійшли висновку, що в послідовності таксономічний предикат - характеризувачий статичний - характеризувачий динамічний здійснюється посилення актуального значення, що досягається завдяки дієслівному контексту.

Приймаючи точку зору (О.О.Потебня, Н.В. Шведова та Інш.), що функціонування прикметників у складі присудка можливе лише в поєднанні з дієсловами поля кваліфікативної зв'язковості (Л.І.Астахова), ми розглядали реалізацію АІ предикативної функції у зв'язку з мікрополями вказано поля: об'єктивно існуючої якості, включаючи становлення ознаки та її зв'язок в минулим (дієслова: *sein, werden, bleiben*); суб'єктивного сприйняття ознаки (дієслова: *ausssehen, wirken, sich zeigen*); оцінки та самооцінки (*halten*).

По відношенню до речень із зв'язком "бути" речення з Іншими дієсловами поля кваліфікативної зв'язковості трактувалися нами, слідом за Н.В. Шведовою та Г.А. Золотовою, як регулярні реалізації вихідної моделі чи, Іншими словами, як різного роду її модифікації.

При цьому поєднання у складі присудка АП з дієсловами мікрополя об'єктивно існуючої якості розглядалися як семантичні фазові модифікації, поєднання з дієсловами мікрополя суб'єктивного сприйняття ознаки - як структурно-семантичні модифікації, а реалізації, що досягаються при варіюванні вихідної моделі по лінії Іменного компонента, як семантико-граматичні модифікації вихідної моделі.

У зв'язку з фазовими модифікаціями потрібно було не лише визначитися стосовно тієї категорії АП, для яких ця модифікація найбільш органічна, але й пояснити випадки використання, неможливі з точки зору парадигматики, як наприклад, поєднання з фазовими дериватами АП, що позначають постійну ознаку.

Щодо першого, то широку представленість АП, що позначають тимчасові ознаки, в таких модифікаціях можна пояснити тим фактом, що вони (АП) за своїми темпоральними характеристиками входять до складу характеризуючих предикацій, здатних до фазових реалізацій (14, 15).

(14) *Warren wurde abwechselnd bleich und rot (B.Kellermann).*

(15) *Sie waren müde geworden, sie waren von Natur eher gutmütig als böseartig (L.Feuchtwanger).*

Щодо другого, то пояснення тут виявляється можливим завдяки застосуванню при аналізі поряд з поняттям вихідної моделі поняття вихідного типу предиката. На нашу думку, здатність речень з АП-предикативом, що позначає постійну ознаку, до фазових регулярних реалізацій обумовлена тим, що в цьому випадку реалізується не системне, а синтагматичне темпоральне значення АП, яке співвідно-

ситься із їх значення у складі характеризуючих предикацій і яке можна порівняти із значенням відд'єктивних дієслів типу дієслів "осмелеть", "заупрямиться" і т.інш. в російській мові.

Характеризуюча суть такого предиката підтверджується контекстом. Але на відміну від супутнього дієслівного контексту, про який йшлося в зв'язку із транспонуванням таксономічного предиката в характеризуючий, контекст у цьому випадку є засобом маркування характеризуючого предиката. Причому мають на увазі такі різномірні контекстні засоби, як обставинні компоненти структури речення чи семантичний зміст суб'єкта. Так, наприклад, таксономічно орієнтована група суб'єкта передбачає, на нашу думку, характеризуючий зміст предиката (16, 17).

(16) Der wortkarge Riese warde unversehens gesprächig

(K. Steinhaussen)

(17) Der gutmütige, leicht lenkbare Junge blieb ... fest

(L. Feuchtwanger).

Аналізуючи синтагматичні реалізації АП з точки зору відповідності їх парадигматичному темпоральному значенню можна зробити висновок, що деякі реалізації йому суперечать, як наприклад, використання АП, що позначають постійну ознаку, в складі характеризуючих предикацій. У цьому випадку відбувається наче б то переведення постійних якостей у тимчасові стани, що потребує спеціальних засобів. Одним із них можна вважати транспонууючий контекст, завдяки якому ознака мислиться як постійна, але в межах певної ситуації.

Однак ефект конкретизації може досягтися і іншим способом завдяки більш повній реалізації семантичної структури АП, зокрема значимих у темпоральному відношенні її компонентів. Розгляду при цьому підлягають не всі АП, що позначають постійну ознаку, а лише ті з них, які містять у своїй семантичній структурі сему відношення. Ця сема, будучи факультативною, може і не реалізуватися, тоді ознака оцінюється по відношенню до її носія як класифікуюча, а

предикат- як таксономічний.

При II реалізації відбувається варіювання вихідної моделі по лінії Іменного компонента, і речення в цілому трактується як II семантико-граматична модифікація. Щодо ознаки, то II уточнення вказівкою на особу чи особи, по відношенню до яких ознака проявляється, супроводжується II обмеженням у часі: вона мислиться вже як ознака тимчасова (18).

(18) *Schlecht bezahlt, bin ich doch freigebig und hilfsbereit gegenüber den Armen (F.Kafka).*

Такого роду транзитивізацій прикметника відносять до способів актуалізації предиката /Т.В.Булигіна/, вважаючи, що в цьому випадку відбувається його зближення у використанні з перехідними дієсловами. Підтвердженням характеризуючого змісту предиката є можливість використання в таких реченнях темпоральних поширвачів, що не сумісні з таксономічними предикатами /19/.

(19) *Es quälte ihn, daß er so oft zu Anna grantig und ungerecht gewesen war (L.Feuchtwanger).*

Всі розглянуті семантичні модифікації вихідної моделі як фазові, що здійснюються варіюванням дієслівної зв'язки, так і семантико-граматичні, що здійснюються шляхом поширення Іменного компонента, можуть бути об'єднані на тій підставі, що всі вони, зберігаючи тотожність моделі, вносять елемент значення в ній відсутній і який вона лише здатна прийняти за своїми структурно-смысловими можливостями.

Порівняно з цими модифікаціями тип регулярної реалізації сприйняття ознаки, що досягається альтернативою дієслів "aussehen", "erscheinen", "wirken" та інш., ускладнений структурно введенням спостерігаючого суб'єкта, що доповнює вихідну модель суб'єктивно-оціночним компонентом.

Виходячи з того, що суб'єктивне сприйняття обумовлене зовнішніми по відношенню до ознаки обставинами, тобто II припису-

вання відбувається в умовах певної ситуації, можна припустити, що предикат, виражений дієсловами, суб'єктивного сприйняття в поєднанні з АП, є характеризуючим. Це припущення підтверджується трансформаціями, що експлікують взаємодію в рамках вказаної семантичної модифікації двох моделей, одна з яких повідомляє про ознаку, а інша - про характер сприйняття. В залежності від змісту дієслова сприйняття основою для приписування ознаки може бути, крім зовнішнього вигляду особи, її поведінка чи думка оточуючих.

З урахуванням характеризуючої семантики предиката можливість використання в таких структурно-семантичних модифікаціях АП, що позначають тимчасову ознаку, не підлягає сумніву. Якщо ж іменна частина виражається АП, що позначають постійну ознаку, то відбувається їх переосмислення в напрямку актуалізації завдяки дієслову сприйняття, що виявляється по відношенню до нього транспонуєчим контекстом. Таким чином, для АП будь-якого темпорального змісту не існує обмежень на їх використання в складі структурно-семантичних модифікацій.

Завершуючи розгляд предикатної реалізації АП-ків, можна зауважити, що основні зусилля по модифікації системного темпорального значення полягають в актуалізації значення постійності-основного темпорального значення АП в парадигматиці, - що здійснюється з опорою на арсенал засобів актуалізації як зовнішніх, так і внутрішніх.

У висновках узагальнюються результати аналізу, викладаються висновки, дисертації, намічаються перспективи дослідження.

По темі дисертації автором опубліковані такі роботи:

І. Про деякі функціональні особливості прикметників в зв'язку з їх ономазіологією та семантикою // Навчально-виховний процес в середній та вищій школі: Проблеми, пошуки, перспективи: Зб. науков. праць / УДП. - Вип. І. - Умань; 1992. - С. 221-223.

2. Темпоральний компонент в структурі семем німецьких антропонімичних прикметників //Традиційні та нетрадиційні технології навчання іноземним мовам у вищій школі: Тези міжвузівської науково-практичної конференції .-Умань, 1994. -С.94-96.
3. Про деякі особливості семантичної сполучальності німецьких антропонімичних прикметників //Навчально-виховний процес в середній та вищій школі: Проблеми, пошуки, перспективи: Зб.наук.праць. //УДПІ.- Вип.2. -Умань, 1994. -С.57-61.
4. Реалізація темпоральних сем німецьких антропонімичних прикметників на синтагматичному рівні// Семантико-стилістична будова тексту: Зб.наук.праць //КДЛУ. -Київ, 1995. - С.83-87.
5. Про особливості предикатної реалізації німецьких антропонімичних прикметників, що позначають постійну ознаку//Проблеми підготовки вчителя національної школи: Тези конференції.-Умань,1995.-С.32.

Кирилюк М.А. Темпоральное значение антропонимических прилагательных /на материале немецкого языка/.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04 - германские языки. Киевский государственный лингвистический университет. Киев, 1996 г.

В диссертации рассматривается темпоральность, т.е. протяженность во времени признаков, выраженных антропонимическими прилагательными немецкого языка, что подтверждается анализом их семантической структуры и обнаруживается при синтагматической реализации этих языковых единиц. В исследовании определены блоки антропонимических прилагательных по их темпоральным характеристикам, рассмотрена специфика их реализации во всех синтаксических позициях прилагательных в предложении и возможности модификации одного темпорального значения в другое.

Ключевые слова: немецкий язык, семантика, темпоральность, скрытый компонент, атрибут, предикат, актуализация, семантическая модификация.

Kiriluk M.A. Temporal Meaning of Anthroponimic Adjectives.
Dissertation submitted to the degree of Candidate of Sciences
(linguistics), speciality 10.02.04 -- German languages, Kyiv state
Linguistic University, Kyiv, 1996.

Dissertation deals with temporality, i.e. duration in time of indices expressed by anthroponimic adjectives of the German language, that is proved by the analysis of their semantic structure and is found in the syntagmatic realization of these language units. In the investigation the blocks of anthroponimic adjectives are determined as to their temporal characteristics, the specific features of their realization in all syntactic positions of adjectives in the sentence and the possibility of the modification of one temporal meaning in the other are specified.

Key words:

German, semantics, temporality, implicite, component,
attribute, actualization, semantic modification.

Пошукувач

M. Kiriluk

М.А.КІРИЛУК

Підписано до друку 15.02.96 р. формат 60x84 1/16.
Друк офсетний. Тир. 100.Зам.№30.
Умань РОС уч. КМП пер. К.Цеткін, 3.

444962

AB 34.310

AB 34.310

11